



# Afscheidscollege

<https://hdl.handle.net/1874/235375>

A qu. 323. ~~XVI~~ .29 .  
Rede Leiden

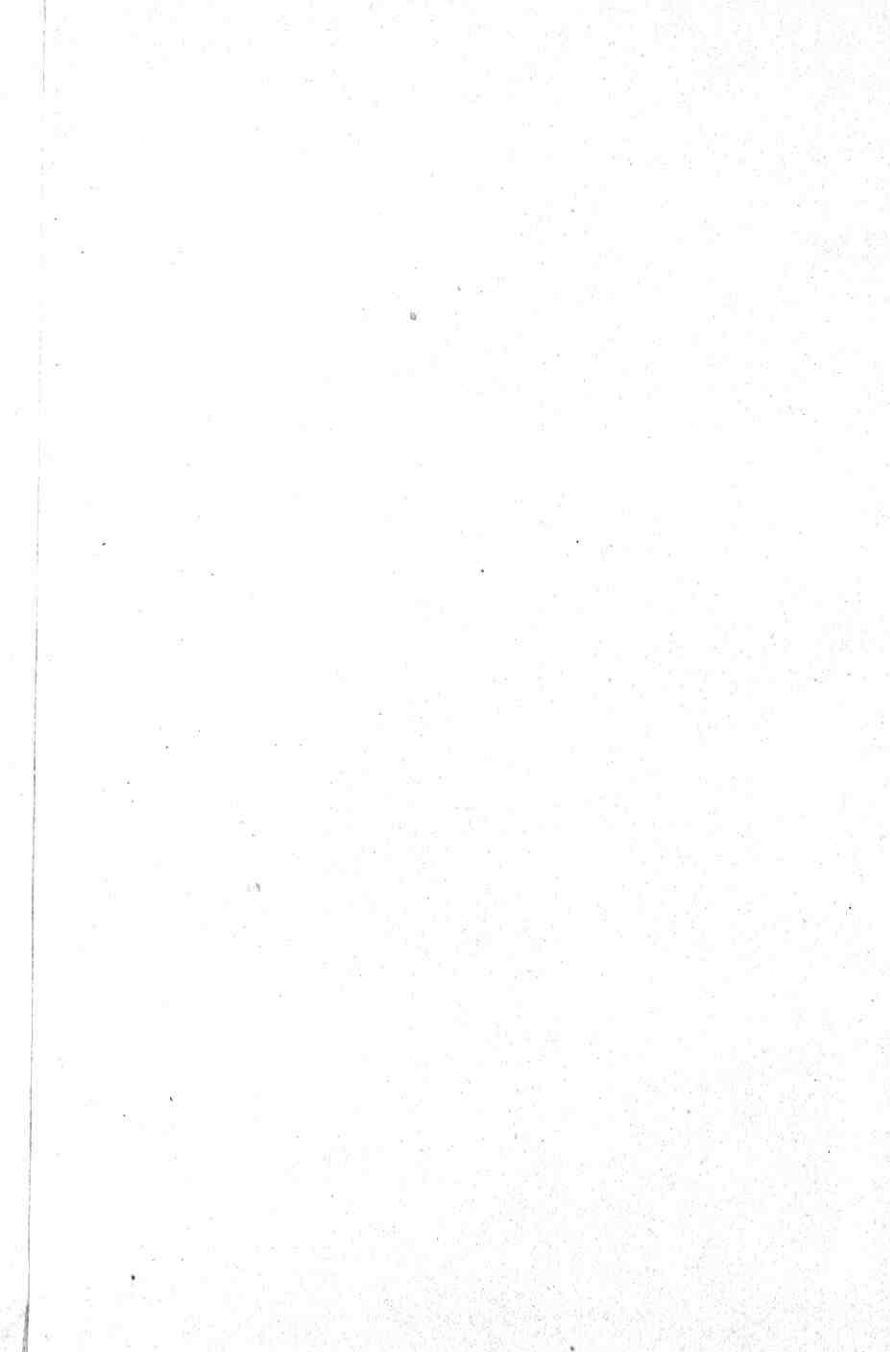
mm 12334

# Afscheidscollege

van

Prof. H. OORT.





# Afscheidscollege

VAN

PROF. H. OORT.



*Dames en Heeren ! Veelgewenschte toehoorders !*

Ruim 34 jaar geleden — in Maart 1873 — had ik het geluk als hoogleeraar op te treden. Achtte ik het toen reeds een voorrecht de predikantsbetrekking, die mij toch zeer lief was, voor de professorale te ruilen, thans, nu ik terugzie op dat deel mijns levens, roem ik van harte den zegen die mij daarin ten deel viel. Want dat ik met lust en liefde mijn ambtswerk heb mogen verrichten en het met opgewektheid mag eindigen, acht ik eene reden van groote dankbaarheid.

Er is in die 34 jaren heel wat rondom mij, met mij en in mij gebeurd, en nu ik, gehoor gevende aan het hartelijk verzoek mijner leerlingen der jongste jaren, voor het laatst als hoogleeraar optreed, wil ik — met terzijdestelling van wat niet tot mijn wetenschappelijk leven behoort — eenige grepen hieruit doen. Geheel voorbijgaan mag ik de twee jaren niet, die ik te Amsterdam aan het Athenaeum Illustre heb doorgebracht. Met genoegen heb ik er gearbeid ; maar — ik had er, behalve in Hebreeuwsch en Israëlietische Oudheden, ook onderwijs

te geven in al de Semietische talen waarvan vroeger elk theologant vóór zijn candidaatsexamen, in den vorm van een testimonium, moest bewijzen wel eens iets gehoord te hebben, en daarenboven in Logica en Metafysica. Het spijt mij niet dat ik daardoor genoodzaakt ben geweest mij op die vakken toe te leggen; maar ieder die eenigermate vermoedt, hoeveel inspanning elk vak van wetenschap vereischt, zal begrijpen dat ik verheugd was door mijne verplaatsing hierheen de gelegenheid te krijgen mij te beperken. In 1875 hier gekomen, heb ik nog een paar jaar de uitlegging van het O. T. gegeven; maar de wet op het H. O. van 1876 stelde dit vak in Kuenens handen, en ik mocht mij bepalen tot het Hebreeuwsch en de Israëlietische Oudheden.

Nu, deze beide vakken zijn uitgebreid genoeg. Menschen die buiten het studieleven staan verbeelden zich wel eens, dat een professor iemand is die er alles van weet en niets te doen heeft dan zijn kennis aan den man te brengen; wat niet bijster moeilijk moet zijn. Maar gij allen weet dat beter, en wanneer men eenige tientallen jaren een vak heeft beoefend, dan ziet men met toenemende duidelijkheid dat het onoverzienbaar is. Inderdaad is het eene plaag in het professorale leven dat men zoovele gedeelten van zijn studieveld onbearbeid moet laten, zich vergenoegende met daarvan zooveel kennis te vergâren als noodig is om hen die er in willen werken bij benadering den weg te wijzen. En wanneer men zich niet vergenoegt met het verzamelen van feiten, maar tracht door te dringen in den samenhang en de oorzaak der verschijnselen — en eerst dit is wetenschap

beoefenen — dan beseft men maar al te ras dat wij overal staan voor ondoorgrondelijke raadselen en dat wij weinig weten.

Dit geldt zoowel van de studie der Hebreeuwsche taal als van die der Israëlietische Oudheden. Wat de taal betreft, èn de theologanten die haar vooral behoeven om het O. T. te verstaan, èn zij die studeeren in Semietische taal en letterkunde, hebben noodig de taal zelve, zooveel mogelijk beoefend met vergelijking van verwante, in haar karakter en verloop te leeren kennen, en niet in de laatste plaats thuis te komen in de zoogenaamde „lagere” of tekstkritiek, d.i. in de geschiedenis van den tekst des O. T.'s, eene geschiedenis vol belangrijke raadselen. In den loop der laatste dertig jaren zijn de hulpmiddelen op elk deel van dit uitgebreid studieveld veel verbeterd. Ik heb u voor de beoefening der taal zelve slechts te herinneren aan de voortreffelijke woordenboeken van Siegfried und Stade, van Gesenius -- telkens opnieuw verrijkt uitgegeven — van Brown-Driver-Briggs, aan de spraakkunsten van Gesenius-Kautzsch en König, aan de behandeling van onderdeelen door Driver, König, Barth en anderen.

Van de velerlei studiën waartoe de beoefenaar van het vak wordt gedrongen trok mij de tekstkritiek het meest aan, vooral de bestudeering der Grieksche vertaling, de LXX, en bijna elk jaar heb ik enkele leerlingen gehad die wenschten in dien doolhof te worden ingeleid. Op dit gebied is heel wat gebeurd sedert, meer dan een halve eeuw geleden, mijn vriend de Goeje en ik samen de eerste schreden er op zetten. Wij deden het ernstig genoeg.

De zware folianten van Waltons Polyglot kwamen er bij te pas; al de oude vertalingen die daarin staan werden bij moeilijke plaatsen ijverig vergeleken; maar wij arbeidden zonder eenige leiding en wisten niets van den samenhang dier overzettingen en de waarde of onwaarde van elke; wij waren blijde — als iedereen — met de onkritische uitgaaf van Tischendorfs LXX, en smeedden stoute conjecturen. Er moesten nog vele jaren verlopen eer er methode kwam in die studie. In 1871 schreef J. Wellhausen in de „Vorrede” op zijn boekje „Der Tekst der Bücher Samuelis” dat men, naar het hem voorkwam, in de tekstkritiek van het O. T. meestal willekeurig te werk ging; men maakte maar conjecturen op goed geluk af, en beriep zich op oude vertalingen zonder stelselmatig de draagkracht der getuigenissen te onderzoeken en rekening te houden met de geschiedenis van den tekst. In een slotwoord wees hij op een viertal belangrijke minuskelhandschriften der LXX, waarvan de uitgaaf gewenscht was. Er waren meer wenschen. Een eenigermate grondige beoefenaar van het O. T. leed vaak Tantaluspijnen. Voor een deel is dit nog het geval; maar wij hebben reeds heel wat ontvangen: van die vier minuskels is althans de helft — de prozaboeken omvattend — door Lagarde uitgegeven; de belangrijkste majuskels zijn in betrouwbare, voor een deel in fotografische uitgaven, en in eene handeditie — die van Swele — toegankelijk gemaakt. Van eene uitgaaf der LXX met volledig kritisch apparaat bezitten wij sedert weinige maanden den eersten fasciculus, die alleen Genesis bevat.

Daarenboven zijn eenige ernstige pogingen aangewend

om eene kritische uitgaaf van het O. T. het licht te doen zien. Het schijnt onzinnig dat de theologen het O. T. altijd vóór zich hebben in een tekst die wemelt van fouten, zoodat het schier onvermijdelijk is te dwalen doordat men redeneeringen doet rusten op eene bedorven tekst. Gelukkig hebben wij nu, niet alleen in de kostbare uitgaaf die spottenderwijze vaak de „Regenbooguitgaaf” genoemd wordt, maar ook in de goedkoope van R. Kittel, eene waarbij men althans in de meeste gevallen gewaarschuwd wordt voor fouten in den tekst. Wanneer nu maar de leeraren aan de gymnasia hun leerlingen niet meer den officiëelen tekst, maar den met een kritisch apparaat toegerusten van Kittel laten koopen. Een uitgaaf met volledig apparaat blijft éen wensch.

De leeraren aan de gymnasia! Met vreugd en erkentelijkheid getuig ik, dat sommige dergenen wier leerlingen de mijne werden voortreffelijke onderwijzers zijn. Maar er zijn er ook onder die . . . . De wetgever, die in 1875 in art. 16 *i* van de wet op het H. O. naast de doctoren in godgeleerdheid of Semietische letterkunde ook Joodsche onderwijzers bevoegd verklaarde voor het geven van onderricht in het Hebreeuwsch, schijnt gemeend te hebben dat iemands afkomst uit een volk, dat een twee-en-twintig eeuwen geleden een taal sprak, kan opwegen tegen eene methodische opleiding in de kennis dier taal. Menig aankomend student heeft de gevolgen dier dwaling ondervonden.

Hoeveel liefde ik ook bij toeneming kreeg voor de studie van tekstkritiek en taal, oud-Israëls zeden te leeren kennen trok mij toch steeds het meest aan. Bont en

veelzijdig is het bestaan van elk volk, vooral van een dat, als Israël, in den hoogsten zin van het woord leeft, d. i. werkt, denkt, gelooft, dus staag verandert. Israëls oudheid nu omvat een ruimte van ongeveer 14 eeuwen, en van menig gedeelte daarvan weten wij veel, ook in bijzonderheden. Was ik geroepen op dit geheele gebied leidsman te zijn, op welk deel er van ik het eerst mijn aandacht zou vestigen was door eene bijkomstige omstandigheid uitgemaakt. In de laatste jaren van mijn verblijf als predikant te Harlingen had ik met Hooykaas en Kuenen „De Bijbel voor jongelieden” geschreven, en in 1872, kort voordat ik de benoeming naar Amsterdam kreeg, besloot ik het vierde deel met de belofte dat op de behandeling van het O. en het N. T. nog een werk volgen zou, waarin het tijdvak tusschen Nehemja en de tweede eeuw na Chr. zou beschreven worden. Dit tijdvak, een van ruim vijf eeuwen, was toen in de kringen die in O. en N. T. belangstelden nagenoeg onbekend; wat niet alleen invloed had op de handleidingen voor godsdienstonderwijs, die zich alleen met den Bijbel bezig hielden, maar ook op de weinige wetenschappelijke werken over Israëls oudheid. Ja, voor een deel is het nog zoo. En Benzinger en Nowack noemen hunne kostelijke werken daarover „Hebräische Archaeologie” en bespreken de zeden der Joden onder de heerschappij van Grieken en Romeinen niet dan ter loops. De zaak is zeer goed te verklaren. Bijbelsche of Hebreeuwsche Archaeologie was oudtijds geen goed omschreven wetenschappelijk vak; het was eene verzameling van allerlei bijzonderheden die Bijbelsche gebruiken konden ophelderen; en eene studie

verloochent niet licht haar oorsprong. Evenals de meeste mijner tijdgenooten, wist ik bedroefd weinig van die eeuwen; maar ik zag dat daar een wereld lag waarin het de moeite waard was door te dringen, en ik kende althans een paar boeken er over, Herzfeld, Jost, Grätz, Hausrath. Aan het samenstellen van het beloofde boek kon ik natuurlijk vooreerst niet denken, maar het werk „De laatste eeuwen van Israëls volksbestaan” is er zeker niet slechter op geworden dat het eerst na eenige jaren van voorbereiding, in 1877 en 78, verschenen is. Om het tijdvak goed te leeren kennen moest ik het nieuw-Hebreeuwsch bestudeeren, en ik toog daartoe dadelijk na mijn komst te Amsterdam aan den arbeid. Dit viel mij moeilijk genoeg, zonder leermeester en met de zeer gebrekkelijke hulpmiddelen van dien tijd, met geen ander woordenboek dan dat van Buxtorf, en met Geigers „Lehrbuch zur Sprache der Mischnah” als eenige spraakkunst. Nu zijn wij rijker; met de woordenboeken van Levy, Jastrow en Dalman, met de grammatica van Siegfried, en met Bachers kostelijk werk „Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur” gaat het heel wat gemakkelijker.

Inmiddels mochten de andere deelen der Archaeologie niet verwaarloosd worden, en er was overal handenvol werk. Er is in de laatste dertig jaren wat gearbeid op dat gebied! Laat mij op slechts één punt u wijzen: op het Assyrisch-Babylonisch. Vier-en-dertig jaar geleden wisten wij wel dat aan de oevers van Tigris en Eufraat een oude wereld ontdekt was, ook dat het daar gevondene eenig licht verspreidde over Israëls verleden; toen ik te Amsterdam optrad, kon ik reeds wijzen op E.

Schrader's „Die Keilinschriften und das A. T.", waarin op tal van plaatsen van het O. T. aantekeningen werden gemaakt die strekten ze op te helderen uit de vondsten in Babel en Nineve, en dezelfde geleerde had reeds in 1872 uitgegeven zijn werk „Die Assyrisch-Babylonischen Keilinschriften. Kritische Untersuchung der Grundlagen ihrer Entzifferung"; maar de inhoud dier boeken beduidt niet veel bij hetgeen sedert aan het licht is gekomen. Toen Schrader in 1883 de tweede uitgave van „Die Keilinschriften und das A. T." bezorgde, kon hij nog het oude karakter van het boek behouden: losse aantekeningen op plaatsen van het O. T.; maar hij stelde toen reeds de vraag, of het niet beter zou zijn stelselmatig de Assyrisch-Babylonische geschiedenis en godsdienst te behandelen met verwijzing naar het O. T.; en toen in 1902 de derde uitgaaf verscheen, niet meer door hem, maar door Zimmern en Winckler bewerkt, was het duidelijk, niet alleen dat het stelselmatig moest geschieden, maar ook dat er de apokriefe boeken, de pseudepigraphen en het N. T. in betrokken moesten worden. Eene menigte bouwstoffen waren gevonden. Tiele kon reeds in 1888 zijne verdienstelijke „Babylonisch-Assyrische Geschichte" schrijven, maar ras was het verouderd. Toen Morris Jastrow tien jaar later „The religion of Babylonia and Assyria" gaf, en in de voorrede zei dat het diende om den weg te bereiden voor een volgend werk over dat onderwerp, voorzag hij niet dat dit volgende de Deutsche vertaling van zijn eigen boek en, dank al het na '98 gevondene, een in menig opzicht nieuw werk zou zijn. In 1902 begonnen, is het nog

niet voltooid; de laatste aflevering zal wel toevoegsels en verbeteringen op de eerste bevatten. Men behoeft slechts de besprekingen der jaarlijks verschijnende werken over Assyrisch-Babylonisch in de „Theologischer Jahresbericht” te zien, om te ontdekken welk een omvang de studie hiervan gekregen heeft. Nu, gelukkig behoeft de bewerker van Israëls oudheid niet zelfstandig deze en menige andere wetenschap beoefenen; wij staan op elkanders schouders; doch ik heb u slechts een paar namen te te noemen om u te doen beseffen, hoe grooten invloed de ontdekking dier oude wereld ook op de bestudeering van oud-Israël heeft; zoodat men hierbij zich niet vergenoegen mag de slotsommen van het onderzoek der Assyriologen over te nemen. Of hebben niet de Tell-Amarna-brieven na 1888 ons o. a. geleerd — wat niemand wist — dat ongeveer veertien eeuwen vóór Chr. het Babylonisch de diplomatieke taal in Palestina was? Heeft niet de Hammoerabi-codex ons na 1901 in kennis gesteld met een Babylonisch wetboek van 2500 jaar vóór Chr., waarvan het bestaan reeds eenige jaren vermoed werd, maar dat nu eerst toonde op welken trap van beschaving een volk waarmee Israël voortdurend in aanraking is geweest heeft gestaan? De Babel-Bibel-strijd heeft meer stof opgeworpen dan licht verschaft, maar wijst op het belang dat de studie der landen aan Eufraat en Tigris voor onze kennis van Oud-Israël had en heeft.

Iets dergelijks geldt van de studie van Egypte — zoo-  
wel dat der Farao's als dat der Lagiden — van de  
Grieksch-Romeinsche wereld, van wat de opgravingen in

Palestina en elders aan het licht brachten en voortdurend brengen, en van wat al niet?

In deze studiën verdiept en vooral mij toeleggend op de werken der rabbijnen van de eerste en tweede eeuw, omdat ik verwachtte daaruit het meeste licht te krijgen over het tijdvak waaraan ik mij bij voorkeur wijdde, liet ik mij noode in 1884 overhalen om mijn tijd hoofdzakelijk te besteden aan de vertaling van het O. T. Het berouwt mij niet zestien jaren daaraan te hebben gegeven; zeker is mijn onderwijs in het Hebreeuwsch en dat deel der Oudheden, waarvoor het O. T. de voornaamste bron is, daardoor grondiger en rijker geworden. Maar met vreugde keerde ik in 1902 terug tot het vak dat gewoonlijk „Die neutestamentliche Zeitgeschichte” heet.

Ook op dit gebied was intusschen heel wat geschied, waarvan ik wel kennis genomen had voor zoover het dringend noodig was voor mijne colleges, maar dat ik nu eerst opzettelijk ging bestudeeren. Van Schürers „Lehrbuch” in één deel was in 1898—1901 de derde uitgaaf, onder den titel van „Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi”, in drie lijvige deelen verschenen. Het geeft een stortvloed boeken en tijdschriftartikelen waarvan het den hoofdinhoud vermeldt en leidt in dozijnen vraagstukken in. Dan had Kautzsch in 1901 zijne vertaling van „Apokriefen und Pseudepigraphen des A. T.s” gegeven, en in het tweede deel den toegang gebaad tot menig belangrijk werk, waarvan wij tot dien tijd toe niet dan met veel moeite een spaarzaam gebruik hadden kunnen maken. Charles had verscheidene dier pseudepigraphen uitgegeven en gecommentarieerd.

Filo was door Cohn en Wendland, Jozefus door Niese en door Naber kritisch uitgegeven. Bousset, Baldensperger en anderen deden hunne samenvattingen en besprekingen van onderdeelen het licht zien.

Mede door de nadere kennismaking met die werken wijzigde zich mijn inzicht op een belangrijk punt. Tot nog toe had ik gemeend, dat wanneer wij de schriftgeleerden en hun invloed kenden, wij het Jodendom kenden. Zoo denken de meeste Joodsche geleerden, en de Christenen die aan hun leiband loopen, nog. Doch het is onwaar. Het rabbijnsche Jodendom — dat der Farizeën — is wel eene zeer belangrijke zijde van het Jodendom der eerste eeuw, maar volstrekt niet de eenige, ook niet de eenig rechtzinnige. De apokriefe boeken en de zogenaaemde pseudepigraphen vertegenwoordigen eene andere, niet minder belangrijke zijde, ja, meer dan éene, en de filosofische strooming heeft daarnevens grooten invloed geoeffend. Van al deze dingen wist ik wel iets; reeds in „De laatste eeuwen van Israëls volksbestaan” worden ze behandeld; maar nu zag ik steeds duidelijker, van hoe groot belang ze waren. Sommigen uwer, die mij dat deel van Israëls oudheid hebben hooren behandelen, zullen zich herinneren dat ik vele weken wijdde aan de beschrijving van het huiselijk en maatschappelijk leven in de laatste eeuw vóór en de eerste na het begin onzer jaartelling, en bij elk stuk de vraag beantwoordde: welken invloed hadden de schriftgeleerden te dezen? De Wet toch volgde den Jood van de wieg tot het graf. Zij oefende invloed op handel en bedrijf, op spijs en drank, op kleeding en woning, op huwelijk en kinderopvoeding,

op begrafenis en erven, op elk deel van het recht. Wat ik daarover leerde was niet verkeerd, maar het was onvolledig. De Wet toch heeft wel invloed geoefend, maar in talrijke kringen niet dan een zeer oppervlakkigen. Vooral onder de Joden in de Verstrooiing. Wie dus het Joodsche volksleven wil beschrijven mag het niet alleen uit dit oogpunt beschouwen. Moest ik het onderwerp opnieuw behandelen, ik zou trachten het beter te doen. Er blijft op dit gebied veel te arbeiden over. Schürer heeft er in zijn werk nagenoeg niets over.

Ten slotte nog éene opmerking! Al heeft een hoogleeraar een onoverzienbaar veld te bearbeiten, hij mag zich hiertoe niet beperken: hij is niet alleen lid der maatschappij, die hem velerlei plichten oplegt, maar ook als wetenschappelijk man ziet hij gaarne om naar wat belangrijk is buiten den naasten kring zijner studie.

Mij trokken steeds meer de godsdienstige vraagstukken aan, en gaarne gaf ik een deel van mijn tijd aan de bestudeering er van. Dit heeft zeker ook op mijn onderwijs invloed ten goede geoefend. Niet alleen omdat Israël „het volk van den godsdienst” was, zooals ik mocht uiteenzetten toen ik mijn professoraat aan deze Universiteit aanvaardde, maar ook om de onontbeerlijkheid van de bestudeering dier vraagstukken voor mij, als beoefenaar van oudheidkunde en taal, als voor alle literatoren, historici, juristen, ja ook voor de medici in zoover zij zich bezighouden met den mensch als geestelijk wezen. Ik heb hierbij vooreerst het oog op het feit, dat wij steeds in aanraking komen met menschen die eenige meeningen over God en het godlijke koesteren,

en daardoor bewogen worden in hun innerlijk leven. Het spreekt dus vanzelf dat de geleerde, die den mensch in zijn doen en laten wil begrijpen, in de vraagstukken die zijn innerlijk leven van zoo nabij raken geen vreemde deling mag zijn. Wie den onbeschaafden mensch — om het even of hij in Polynesië dan wel in Nederland woont, een zoon van Oud-Israël is dan wel van Arischen stam — wil kennen in zijne kinderlijke denkwijzen, zijne onbeholpenheid in het uitdrukken van wat hij gevoelt, zijne grillige, soms onziinnige en afschuwelijke godsdienstgebruiken, de kronkelwegen zijner tuchteloze verbeelding; en nog meer wie den hoogerstaanden, die dieper denkbeelden en verhevener gevoelens in beeld brengen, dichters, wijsgeeren, profeten, de plaatsen wil geven die hun toekomen — het spreekt vanzelf, zeg ik, dat ieder die zich op dit studieveld beweegt de godsdienstige vraagstukken onder de oogen moet zien. Maar ik ga verder — wanneer de mensch dat wat hij gewaar wordt en denkt, wat hem aantrekt of afstoot, wat hem waar of onwaar dunkt, in woord of beeld tracht te brengen, wanneer hij het verleden van zijn volk of dat der menscheid beschrijft, wanneer hij de onderlinge verhouding der leden van zijn familie, stam of volk in hunne betrekking tot andere menschengroepen zoo goed hij kan bepaalt, dan doet hij dit steeds, meestal zonder het zelf te weten, geleid mede door zijn onuitroeibare neiging tot het oneindige. Willen dus wij literatoren, en zij die met ons den mensch als geestelijk wezen bestudeeren, ons niet vergeeuen met het waarnemen en meedeelen van het bestaande — onpartijdigheid heet te dezen vaak wat niets

anders is dan uit onverschilligheid geboren oppervlakkigheid — willen wij diepte van inzicht en ruimte van blik erlangen, om zoo goed mogelijk, zoowel in de geschriften en instellingen der ouden als in het gemoedsleven onzer tijdgenooten, het blijvende van het voorbijgaande, het gezonde van het ziekelijke te onderscheiden, dan moeten wij zelven op de vraag: wat is waarheid? een antwoord hebben. Eene overtuiging op dit hoogste gebied verkregen te hebben acht ik, niet slechts voor mijn persoon een voorrecht en genot — hierover te spreken behoort hier niet tehuis — maar ook iets, dat aan mijne beoefening van wetenschap ten goede is gekomen.

Gij ziet wel, mijne waarde hoorders, dat ik onmogelijk op een anderen toon kan eindigen dan op dien waarop ik begon, dien van dankbaarheid voor den grooten zegen mij deze 34 jaren geschonken. Ik paar aan de uiting daarvan den hartelijken wensch voor den bloei, niet alleen der wetenschappen die mij lief zijn door eigen beoefening, maar van elke wetenschap, hier en elders beoefend; want kennis is eene kostelijke gave Gods. Kweeke ook onze Universiteit haar in steeds ruimer mate aan!

*Leiden, 7 Juni 1907.*

---